1.5. Конституційні обмеження у здійсненні конституційних прав та свобод людини в Україні. Допустимі критерії обмеження прав людини: значення принципу пропорційності. Правові позиції Конституційного Суду України в цій сфері

1. Конституційні обмеження прав і свобод у Конституції України

🔷 **Стаття 64 Конституції України**: конституційні права й свободи людини і громадянина **не можуть бути обмежені**, крім випадків, **безпосередньо передбачених Конституцією**.
🔷 У режимі воєнного або надзвичайного стану деякі права обмежуються з чітким зазначенням строків.
🔷 Незмінними залишаються ті права, які прямо захищено Конституцією від обмеження (наприклад, права на життя, недоторканність особи тощо).

2. Значення принципу пропорційності

Принцип пропорційності — це ключовий критерій для допустимого обмеження прав людини. Обмеження прав вважається **допустимим лише коли**:

1. має **легітимну мету** (наприклад, захист нацбезпеки, здоров'я населення, громадського порядку);
2. є **необхідним у демократичному суспільстві** для досягнення цієї мети;
3. є **співмірним по ступені обмеження прав і важливості цілей** (державні заходи не повинні перевищувати те, що потрібно для досягнення мети).

🔷 Це означає, що держава не може вводити обмеження «про довільність» або «без потреби»: обмеження повинно бути збалансованим і розумним щодо ступеня інтервенції у права особи.

3. Конституційний Суд України: правові позиції щодо обмеження прав

а) Конституційні обмеження лише за передбачених Конституцією підстав

📌 Суд наголошує, що **конституційні права і свободи не можуть бути обмежені, якщо цього не передбачає Конституція**. Обмеження мають бути передбачені саме Основним Законом, а не лише законом чи підзаконними актами.

б) Пропорційність як вимір допустимого обмеження

У своїй практиці КСУ використовує **принцип пропорційності** як елемент оцінки, чи є обмеження прав людини допустимим. Це означає, що суд перевіряє:

- чи є **легітимна мета** обмеження;
- чи відповідає спосіб обмеження значущості цієї мети;
- чи немає менш обмежувальних альтернатив.

У багатьох рішеннях КСУ, зокрема щодо цивільного процесуального законодавства, суд виходить з того, що обмеження прав людини є недопустимим, якщо вони не відповідають принципу пропорційності (наприклад, непропорційні «пороги значущості» для справ).

4. Суть правового підходу КСУ до обмежень прав

🔷 **Обмеження можуть бути правомірними лише за наявності:**

1. легітимної суспільної мети;
2. соціальної необхідності заходів;
3. співмірності обмежувальних заходів щодо цінностей під захистом

Це означає, що ними не можна обмежувати права «лише тому що можливе» — держава повинна обґрунтувати, чому саме це обмеження необхідне і чому не існує менш обмежної альтернативи.

5. Приклади правових підстав обмеження

Обмеження можуть бути **конституційно припустимими** з метою:

- захисту **національної безпеки**, територіальної цілісності;
- охорони **здоров'я населення** або **суспільної моралі**;
- захисту **прав і свобод інших осіб**;
- забезпечення **громадського порядку**;
- запобігання злочинності чи розслідування правопорушень.

Водночас Конституційний Суд підкреслює, що обмеження не може **переважувати саму сутність прав людини**.

6. Співвідношення із міжнародними стандартами

У своїй практиці КСУ враховує **міжнародні стандарти прав людини** (наприклад, підходи Європейського суду з прав людини щодо пропорційності), що також вимагають від держави дотримання принципу пропорційності при введенні обмежень.

7. Практичне значення принципу пропорційності

Наслідки застосування принципу:

- обмеження прав підлягає юридичній оцінці на предмет співмірності;
- законодавець має обґрунтувати кожне обмеження у світлі конституційних критеріїв;
- будь-яке надмірне або недоцільне обмеження може бути визнано неконституційним.

‼Коротке резюме

1. Конституційні права і свободи не можуть бути обмежені, окрім випадків, прямо передбачених Конституцією.
2. Пропорційність — ключовий критерій допустимого обмеження.
3. КСУ підтверджує, що обмеження має бути необхідним, легітимним та співмірним.
4. При оцінці обмежень Суд враховує міжнародні підходи, зокрема практику ЄСПЛ.